

GROB BR. 7 KULTURE ŽARNIH POLJA IZ MORAVČA KOD SESVETA (ZAGREB)

VLADIMIR SOKOL

Zavičajni muzej Prigorja-Sesvete, Trg M. Badela 5, YU-41260 Sesvete (Zagreb)

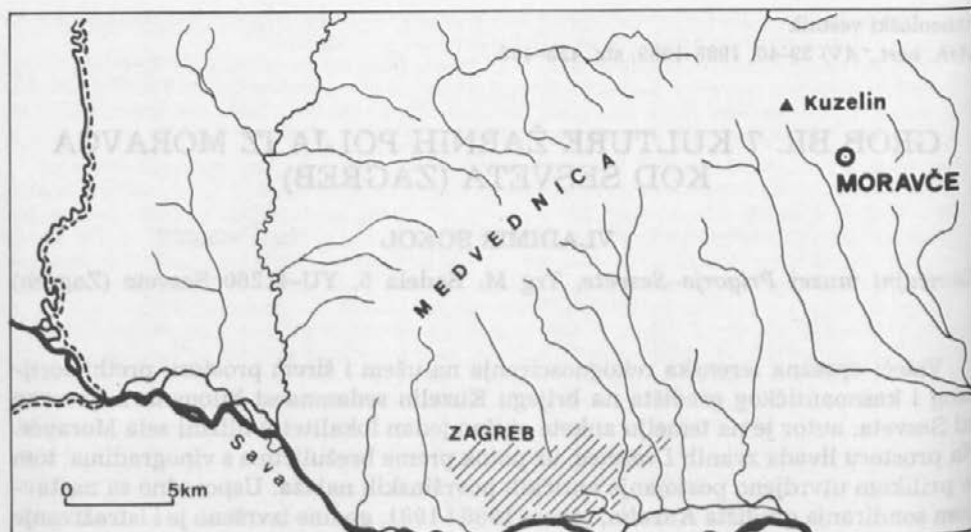
Vršeci opsežna terenska rekognosciranja na užem i širem prostoru prehistorijskog i kasnoantičkog gradišta na brijegu Kuzelin sedamnaest kilometara sjeverno od Sesveta, autor je na temelju ankete obišao jedan lokalitet u blizini sela Moravča. Na prostoru livada zvanih *Drašćica*, uz potok prema brežuljcima s vinogradima, tom je prilikom utvrđeno postojanje antičkih površinskih nalaza. Usporedno sa nastavkom sondiranja gradišta *Kuzelin*, tokom 1980 i 1981. godine izvršeno je i istraživanje rečenog lokaliteta kod Moravča, inače posljednjeg naselja na putu prema gradini. Iskopavanje je započelo sondama koje su kasnije spojene u velike blokove. Prvi skinuti slojevi, ispremiješani oranjem, sadržavali su isključivo elemente antičke materijalne kulture: malter, tegule, keramiku. Na rubu intaktnog sloja pojavili su se zidovi jednog složenog rimskog objekta sa više građevina. Produbljujući iskop do zdravice, tj. ispod dna temelja, u prostoru između zidova na relativnoj dubini od 50 do 70 cm naišlo se na paljevine grobove *Kulture žarnih polja*. Ukupno je u i oko međuprostora ville rustice nadjeno deset grobova s urnama, od kojih je nekoliko bilo obradom zemlje ili kasnijom izgradnjom arhitekture oštećeno.¹ Nas će ovdje konkretno zanimati grob br. 7 koji će, mislimo, svojom tipološkom razvijenošću kvalitetno reprezentirati ostale ukope na ovoj nekropoli, čija je konzervatorsko-preparatorska i znanstvena obrada upravo u toku.

Opis grobne cjeline broj 7

Grob se nalazio na relativnoj dubini oko 50 cm, s unutrašnje strane apsidalne građevine. Predstavljao je kružnu jamu promjera cca 60 cm i ukupne dubine 40-50 cm, čini se nešto poljoprivrednim radovima oštećenog vrha. Jama je bila ispunjena crnom masnom zemljom sa sitnim ulomcima kostiju, te nekoliko više ili manje čitavih keramičkih posuda, bez posebne grobne konstrukcije. Ukupno su pronađene četiri posude (od tih jedna u funkciji poklopca), kao i jedan poklopac u užem smislu izradjen od fragmenta nekog velikog recipijenta. Urna sa zdjelom-poklopcem nalazila se u trenutku nalaza *in situ*, dnom položenim na zdravicu. Ispod poklopca još uvijek je bila očuvana šupljina žare u kojoj su se nalazile spaljene sitno polomljene kosti bez zemlje. Sa bočne strane žare u visini poklopca nalazila se manja posuda s otvorom okrenutim prema dolje. Nešto malo dublje i uz nju pronađena je još jedna manja posuda, okrenuta naopako (sl. 1; 3). Pepeo polaganja nije bio sasvim ohlađen, što je ostavilo traga na nekim posudama (t. 2: 2; 3: 2).

Opis posuda nakon restauracije

Posuda br. 1 - Grobna žara, keramički čup dobro sačuvan sa dvije drške i punim plastičnim buklima na gornjoj polovici, te izraženog izvijenog vrata s kružnom linijom prema ramenu. Crno-sive polirane površine, dimenzije 20 x 31 cm (t. 2: 2).

Posuda br. 2 – keramički poklopac zdjelastog oblika, crne-fakture, dobro sačuvan sa dvije drške, te blago izvijenom linijom ruba. Vanjska površina mat obrade, unutrašnja visokopoliranim crnim sjajem, dimenzije 16×37 cm (t. 2: 1).

Posuda br. 3 – Manji vrč s nešto oštećenom drškom, dobro sačuvan sa reljefnim punim buklima na gornjoj polovici. Smedje-crne fakture sa poliranom unutrašnjom i vanjskom površinom, veličine $15,3 \times 18$ cm (t. 3: 1).

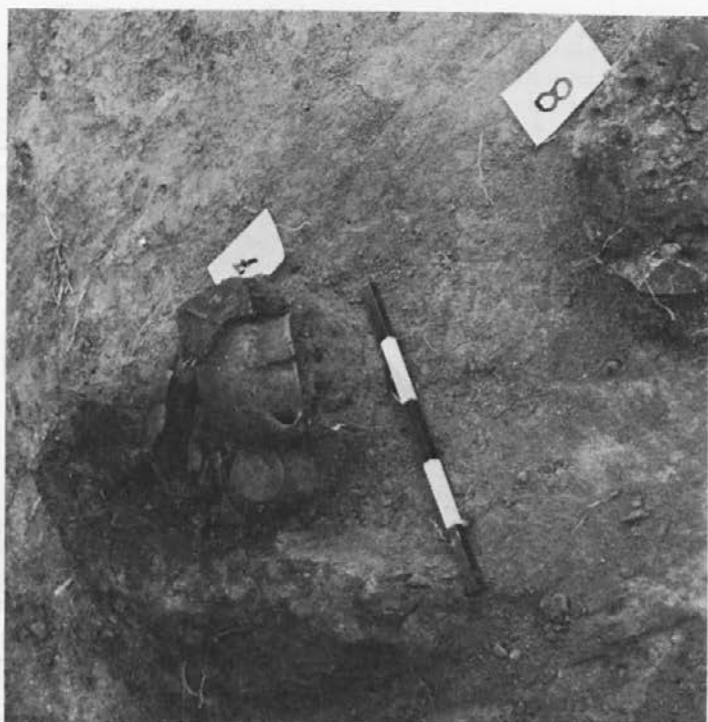
Posuda br. 4 – Manji vrč sa drškom, dobro sačuvan sa reljefnim punim buklima na gornjoj polovici. Oker-smedje boje sa tragovima vrućeg žara i pepela, iznutra i izvana poliran. Veličina 12×19 cm (t. 3: 2).

Fragment posude, br. 5 – U funkciji je poklopca na posudi br. 3. Predstavlja ulomak velikog recipijenta, u sekundarnoj uporabi, ukrašen plastičnom linijom valovnice, te kontinuiranom apliciranom linijom na ramenu s donje strane valovnice. Svijetlo je crvene mekše fakture i gotovo kvadratnog oblika. Veličina $25,5 \times 22$ cm (t. 3: 3).

Rekonstrukcija grobne jame br. 7 s nalazima nakon arheološkog zahvata, te posebnim osvrtom na mogući ritus sahrane pokojnika

Mjesto spaljivanja, odnosno spalište, prigodom dvogodišnjih istraživanja nije nadjeno. Sasvim je sigurno da se nije nalazilo na poziciji niti jednog od deset grobova.

Vjerojatno još u toku izgaranja grobne lomače s položenim tijelom, na mjestu unaprijed odredjenom (to potvrđuje 10 ukopa) bila je iskopana jama dubine između jednog i jednog i pol metra, promjera oko 60 cm. Na njezino dno, na zdravicu, zatim je bila stavljena urna sa sagorjelim komadićima potpuno čistih kostiju, gotovo bismo rekli opranih vodom. Metalnih i drugih nalaza u njoj nije bilo. Žara je zatim bila zatvorena zdjelastim poklopcem na koji je potom bila stavljena posuda-vrč (opisana pod br. 3), preklapljena rečenim kvadratnim fragmentom oveće posude posebno prilagodjenim za tu svrhu. Nakon uspostavljanja ove »više-katne« konstrukcije na dno jame bilo je bačeno oko 10 cm, čiste zemlje, na koju je zatim u preokrenutom položaju stavljena posuda – br. 4 (rekonstrukcija: sl. 2; t. 1).

Sl. 1: Moravče–Draščica kod Sesveta. Gornji dio groba 7, keramičke posude.

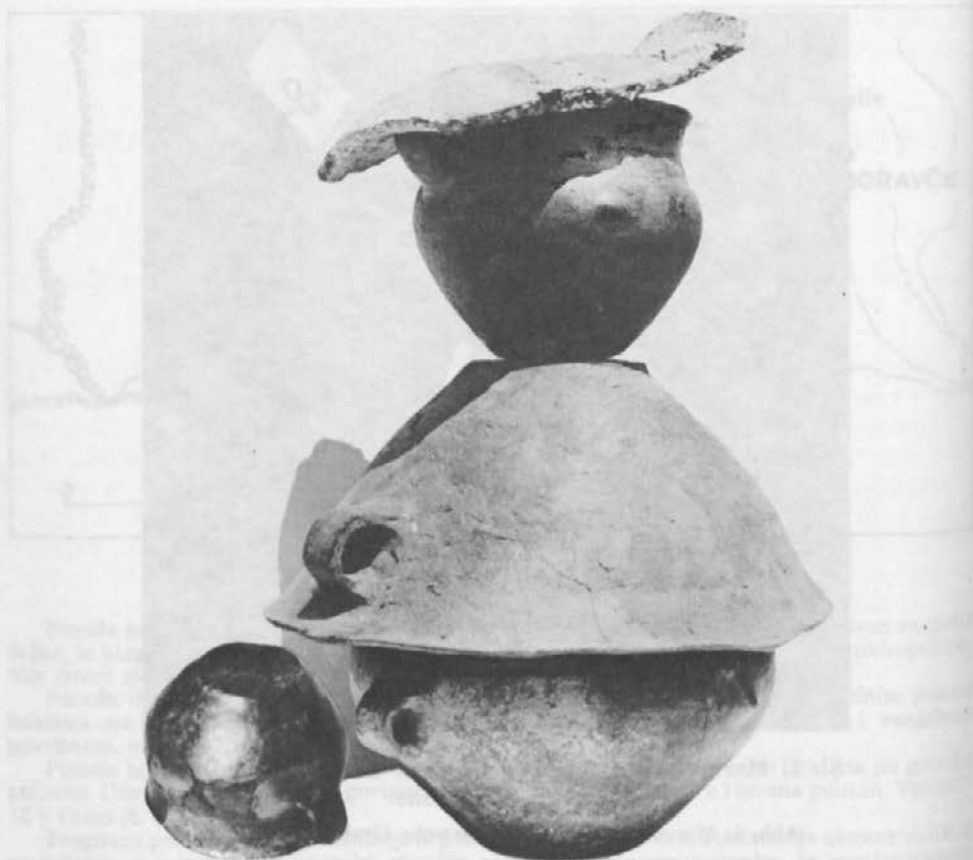
Abb. 1: Moravče–Draščica bei Sesvete, Grab 7. Tongefäße.

Te dvije manje prateće posude imaju ovdje sasvim određenu funkciju kulturnih recipijenata u koje je bila stavljena hrana pokojniku za putovanje na »onaj« svijet, a to nam jasno svjedoči o već prisutnom religijskom poimanju svijeta koji je ljude kasnoga brončanog doba okruživao.

Završni čin opisanog rituala bilo je sakupljanje još donekle vrućeg pepela, te njime zatrpavanje jame sa već položenim posudama. Ovaj topli (vrući) prah ostavio je svoje tragove nagorjelosti na jednoj strani urne, te na manjim posudama. Njegova masa popunila je po prilici 50 % iskopane jame, ostali dio bio je zatrpan zemljom izbačenom prilikom iskopa. Zanimljivo je da se na udaljenosti od svega 60 cm nalazio novi paljevinski grob, što inače nije bio slučaj na ostalim pozicijama.

Nakon restauracije materijala, za posude se moglo konstatirati da vjerojatno nisu bile radjene s posebnom namjenom za potrebe sahranjivanja (vrlo različiti tipovi i dimenzije), a neke su sasvim sigurno iz kućne uporabe, poput od odbačene posude napravljenog kvadratičnog poklopca. Također, na malo oštećenoj drški posude broj 3 vidi se da je oštećenje dužim kućnim korištenjem bilo veoma zagladjeno.

Ovakav ritus sahrane pokojnika u principu odgovara onima s drugih istovremenih nekropola u ovim prostorima, uz neke posebitosti, kao npr. izostanak kulturnog razbijanja posuda iznad groba (Sirova Katalena, Virovitica).²

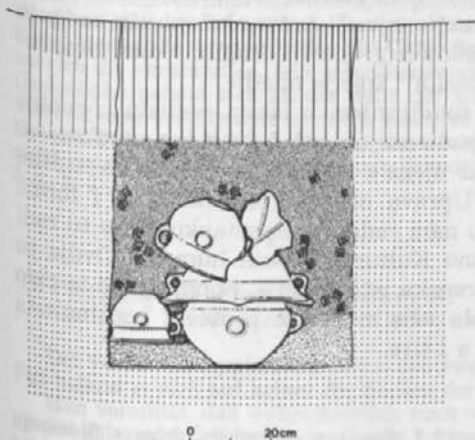
Sl. 2: Moravče–Draščica kod Sesveta, grob 7, žara s poklopcem i keramičkim posudama kao prilozima.

Abb. 2: Moravče–Draščica bei Sesvete, Grab 7. Urne mit Deckel und zwei Krügen als Beigaben.

Odnos groba 7 prema nekropoli

Kako je već rečeno, u neposrednoj blizini nalazio se još jedan ukop i kako je to izuzetan odnos na nekropoli, mogao bi sugerirati određene rodbinske veze za života. U kronološkom su smislu bliski, pa tragovi drugoga ne bi bili vidljivi niti bi se za njega znalo. Ostali grobovi ne pokazuju međusobno neke posebne odnose, a ni u njihovom rasporedu ne uočavamo posebnu pravilnost. Oni su relativno razbacani u prostoru, iako ne previše udaljeni jedan od drugoga, s možda neznatno većom koncentracijom na sjevernoj strani. Nije sasvim isključena mogućnost da je kasnija antička arhitektura uništila bez traga jedan ili dva ukopa. To bi sugerirali neki grobovi koji se čine donekle oštećeni, no to bi moglo biti i prirodnim pomicanjem

7

Sl. 3: Moravče–Draščica kod Sesveta, grob 7, presjek i tlocrt.

Abb. 3: Moravče–Draščica bei Sesvete, Grab 7. Querschnitt und Grundriß.

tla koje je ovdje u blizini aktivno. Žarni grob 7, kao i sama nekropola, nalaze se u blizini potoka koji ne presušuje, udaljeni od njega ne više od 100 metara. Zona ukapanja nalazi se u neposrednoj kontaktnoj zoni trajnog šumskog pojasa i daljih naselja prema njemu više nema. Ovdje je važno napomenuti činjenicu da se nekoliko kilometara sjevernije nalazi lokacija višeslojnog gradišta, spomenutog u uvodnom dijelu, sa takodjer nalazima Kulture žarnih polja i to njenih mlađih faza već prema halštatu. Višegodišnje njegovo istraživanje na žalost nije otkrilo i postojanje ove najstarije faze KŽP, kojoj pripisujemo našu nekropolu.

Atribucija i kronologija

Grob broj 7, kao i ostali na nekropoli, mogu se sa sigurnošću pripisati Kulturi žarnih polja. Prema kronologiji i podjeli ove kulture u sintetskom radu K. Vinski,³ naš bismo nalaz mogli atribuirati njenoj I fazi, odnosno vremenu oko 1250 g. p. n. e. Lokaliteti koje je K. Vinski istraživala u Sirovoj Kataleni i Virovitici (ova s određenim pomakom) u Podravini dali su zanimljive nalaze srodne opisivanima. Urne s punim buklima i poklopcima, te manjim pratećim posudicama kao ritualnim priložima, posebno urne s poklopcima iz grobova broj 1, 2, 3 i 10 u Kataleni,⁵ veoma

su srodne nalazima iz Moravča–Drašćice. Slični nalazi otkriveni su u najnovije vrijeme u Dolnjem Lakošu kod Lendave.⁶ Drugi najbliži nalazi našem potječu iz okoline Bjelovara, lokalitet Drljanovac.⁷ Iako pripadaju početku II faze KŽP-a⁸ oni pokazuju, osobito u formi urne npr., stanovite podudarnosti oblika prema nalazima iz Podravine i Sessvetskog Prigorja. To se prvenstveno očituje u profilu žare s punim buklima na boku, prikazane na izložbi u Koprivnici.⁹ Čini se da je ovdje nešto veće prisustvo svijetlocrveno pečene keramike mekanije fakture. U prostoru koji gravitira Prigorju, izgleda da se još jedan lokalitet rane faze nalazi u blizini Sessveta kod Oborova, prema saopćenju B. Lovrenčevića – amatera prijatelja arheologije iz Zagreba.¹⁰

Osim kako je rečeno I faze KŽP-a, na lokalitetu Draščica nisu zamijećene mlađe forme keramike, niti promjene načina sahranjivanja. U ovom slučaju nije moguće uspostaviti izravnu vezu fakture i forme posuda iz groba 7 i drugih, i kasnobrončanodobnog gradišta na obližnjem brijegu Kuzelin¹¹ koje je mlađe.

Medjutim, moramo pripomenuti da se sondiranjem u istom periodu u centru Moravča, došlo do nalaza kamenog humka pod zemljom vel. 5,5 × 4,5 m s grobnicom i skeletnim ukopom u sredini; te još dva uz njega s vanjske strane.¹² Nalaza osim dva mala fragmenta keramike nije bilo. Upravo ova dva ulomka, kao i forma grobnice sa skeletnim ukopom, dozvolili su nam radnu pretpostavku da se tu radi o srednjebrončanodobnom ukopu, vjerojatno Kulture grobnih humaka. Ovdje su medjutim potrebne još dodatne analize i terenska istraživanja. Spominjemo to zato što bi dodatna iskopavanja moguće unijela više svjetla u problem kontinuiteta srednje u kasnu broncu na ovom prostoru, a i šire.

¹ V. Sokol, u: *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (1986) 104, 161.

² K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*, u: *Praist. jugosl. zem. 4, Bronzano doba* (1983) 558–559.

³ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, *Monografije/Filozofski fakultet – Zadar 1* (1973).

⁴ *Ib.*, 37 ss.

⁵ *Ib.*, 44 ss.

⁶ I. Šavel, u: *Bronzasta doba v Sloveniji. Lendavski zvezki 8*, 1986, 35–40.

⁷ K. Vinski-Gasparini (nap. 2) 569.

⁸ *Ib.*, 570 ss.

⁹ N. Majnarić-Pandžić, u: *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (1986) sl. 50, kat. br. 171.

¹⁰ B. Lovrenčević, dokumentacija u arhivu Muzeja Prigorja.

¹¹ V. Sokol (nap. 1) 85.

¹² *Ib.*, 104.

GRAB NR. 7 DER URNENFELDERKULTUR IN MORAVČE BEI SESVETE (ZAGREB)

Zusammenfassung

Parallel mit dem Fortsetzen der Sondierung des Ringwalls Kuzelin in den Jahren 1980 und 1981 erforschte man auch die jungbronzezeitliche Nekropole bei Moravče, der letzten Ortschaft auf dem Weg zum Ringwall. Die Ausgrabung wurde am Anfang mit Schnitten ausgeführt, die später in große Flächen zusammengefügt wurden. Die ersten abgenommenen und durch das Ackern vermischten Schichten enthielten ausschließlich die Elemente der antiken materiellen Kultur. Bei Ausgrabungsvertiefungen bis zum gewachsenen Boden, das ist unter den Boden der Grundmauern, wurden im Raum zwischen den Mauern in relativer Tiefe von 50 bis 70 cm die Brandgräber der Urnenfelderkultur entdeckt. Insgesamt wurden in und um den Zwischenraum

der villa rustica zehn Urnengräber entdeckt, von denen einige durch die Landbebauung oder später durch den Architekturbau beschädigt wurden.¹

Die Beschreibung der Grabeinheit Nr. 7

Das Grab befand sich in relativer Tiefe von etwa 50 cm, an der inneren Seite des apsidialen Gebäudes. Es bildete eine runde Grube von etwa 60 cm im Durchmesser, mit totaler Tiefe von 40–50 cm und mit dem vermutlich durch den Ackerbau beschädigten oberen Teil. Die Grube war mit schwarzer fetter Erde mit winzigen Knochenstücken und mehr oder weniger beschädigten keramischen Gefäßen gefüllt und war ohne besondere Grabkonstruktion. Insgesamt wurden vier Gefäße gefunden (von denen eins die Funktion des Deckels übernahm) und ein Deckel im engeren Sinn des Wortes, hergestellt aus einem Fragment eines größeren Rezipienten. Die Urne mit der Schüssel als Deckel befand sich zur Zeit der Entdeckung in situ, mit dem Boden dem gewachsenen Boden zu. Unter dem Deckel hat sich der Urnenhohlraum erhalten, in wo sich die verbrannten, fein gebrochenen nicht mit Erde vermischten Knochen befanden. In Deckelhöhe befand sich an der Seite der Urne ein kleineres Gefäß mit der Mündung nach unten. Etwas tiefer wurde noch ein kleineres Gefäß entdeckt, das umgestürzt war (**Abb. 1: 3**). Die mit Erde vermischte Asche, die die Grube ausfüllte, war zur Zeit der Grabanlage noch nicht ganz abgekühlt, wodurch einige Brandspuren an den Gefäßen zurückgeblieben sind (**Taf. 2: 2; 3: 2**).

Die Rekonstruktion des Grabes Nr. 7 nach den Ausgrabungsbefunden und im besonderen Hinblick auf den Bestattungsritus

Der Verbrennungsplatz wurde bei den zweijährigen Forschungen nicht entdeckt. Auf jeden Fall befand er sich auf keiner der Stellen der zehn entdeckten Gräber.

Man vermutet, daß wahrscheinlich noch während der Verbrennung des auf dem Scheiterhaufen gelegenen Leichnams, auf einer vorher bestimmten Stelle (wie uns durch zehn Eingrabungen bestätigt worden ist) eine Grube mit dem Durchmesser von etwa 60 cm und einer Tiefe von einem bis anderthalb Meter tief gegraben wurde. Auf den gewachsenen Boden stellte man die Urne mit verbrannten und völlig reinen Knochenstücken, als ob sie mit Wasser gespült worden wären. In der Urne befanden sich keine metallenen oder anderen Funde. Die Urne wurde bedeckt, u. z. mit einem schüsselförmigen Deckel, auf dem nachher ein Krug aufgestellt wurde (beschrieben unter Nr. 3), überdeckt mit dem bereits erwähnten, für diesen Zweck extra angefertigten quadratischen Fragment eines größeren Gefäßes. Nach der Aufstellung dieser »mehrstöckigen« Konstruktion schüttete man auf den Grubenboden ungefähr 10 cm Erde, auf die dann in umgestürzter Lage das Gefäß Nr. 4 gelegt wurde (die Rekonstruktion: **Abb. 2, Taf. 1**).

Die zwei kleineren Gefäße haben in diesem Fall eine ganz bestimmte Funktion des Kultrezipienten, bestimmt für das Aufbewahren von Speisen, die dem Verstorbenen auf seiner Reise ins Jenseits auf den Weg gegeben worden sind. Das bezeugt eindeutig die bereits vorhandene religiöse Auffassung der Welt, die den damaligen jungbronzezeitlichen Menschen umgab.

Der Schlußakt des beschriebenen Rituals war das Sammeln der noch heißen Asche, mit der die Grube mit den bereits hineingelegten Gefäßen ausgefüllt wurde. Die heiße Asche hinterließ Brandspuren auf einer Hinnenseite und an kleineren Gefäßen. Die Aschemasse füllte ungefähr eine Hälfte der ausgegrabenen Grube aus, die andere Hälfte der Grube füllte man mit der ausgegrabenen Erde. Es ist interessant zu erwähnen, daß sich nur 60 cm weg ein anderes Brandgrab befand, was übrigens an anderen Stellen nicht der Fall war.

Nach beendeter Restaurierung der Funde konnte die Schlußfolgerung gezogen werden, daß die Gefäße vermutlich nicht mit bestimmter Absicht für Bestattungszwecke gefertigt wurden (es kommen zu verschiedene Typen und Dimensionen vor); noch mehr, einige stammen mit Sicherheit aus dem Haushalt, wie z. B. der quadratische Deckel, den man aus einem weggeworfenen Gefäß anfertigte. Auch auf dem beschädigten Henkel des Gefäßes Nr. 3 zeigen die Spuren, daß die Beschädigung durch die Abnutzung im Haushalt geglättet wurde.

Der vorhandene Bestattungsritus entspricht grundsätzlich den bei anderen Nekropolen aus derselben Periode und in demselben Raum festgestellten Riten, jedoch in einer spezieller Form,

da z. B. hier das kultmäßige Zerbrechen der Gefäße über dem Grab (Sirova Katalena, Virovitica) ausblieb.²

Die Attribution und die Chronologie

Das Grab Nr. 7 kann zusammen mit allen anderen Gräbern der Nekropole mit Sicherheit der Urnenfelderkultur zugeschrieben werden. Nach der Einteilung dieser Kultur in der synthetischen Arbeit von K. Vinski-Gasparini,³ könnten wir unsere Fundstätte der I. Phase zuschreiben, bzw. sie in die Zeit um das Jahr 1250 v. Chr. datieren. Die Gräberfelder, die von ihr in Sirova Katalena und Virovitica⁴ im Dravagebiet erforscht wurden, gaben interessante Funde, die den beschriebenen ähnlich sind. Die Buckelurnen mit Deckeln und kleineren Gefäßen als Ritualbeigaben, besonders aber die Urnen mit Deckeln aus den Gräbern Nr. 1, 2, 3 und 10 in Sirova Katalena,⁵ sind sehr verwandt mit den Funden aus Moravče-Draščica. Ähnliche Funde wurden in letzter Zeit auch in Dolnji Lakoš bei Lendava⁶ entdeckt. Die anderen unseren nahen Funde stammen aus Drljanovac in der Umgebung von Bjelovar.⁷ Obwohl sie an den Anfang der II. Phase der Urnenfelderkultur⁸ gehören, zeigen sie insbesondere in der Urnenform eine ständige Formenübereinstimmung mit den Funden aus dem Dravagebiet und Sesvetsko Prigorje. Vor allem sieht man das aus dem Profil einer Buckelurne, die in Koprivnica ausgestellt wurde.⁹ Anscheinend ist hier etwas mehr hellrot gebrannter Keramik von etwas weicherer Faktur vorhanden.

Nach dem Bericht von B. Lovrenčević aus Zagreb¹⁰ gibt es im nach Prigorje gravitierenden Raum vermutlich noch einen Fundort der frühen Phase in der Nähe von Sesvete bei Oborovo.

Der Fundort Draščica zeigt keine jüngeren Keramikformen oder veränderte Bestattungsarten vor, außer den beschriebenen aus der I. Phase der Urnenfelderkultur. In diesem Fall ist es nicht möglich, eine unmittelbare Verbindung der Faktur und der Formen der Gefäße aus dem Grab Nr. 7 und anderen Gräbern mit dem spätbronzezeitlichen Ringwall auf dem naheliegenden Hügel Kuzelin,¹¹ der jünger ist, aufzustellen.